

Формування вмінь самоконтролю під час професійної підготовки курсантів льотних навчальних закладів

У статті зазначається, що формування в майбутніх авіаційних спеціалістів навичок самоконтролю є важливим елементом їхнього професійного становлення як фахівців авіаційної галузі. Наводяться етапи формування в майбутніх авіафахівців умінь самоконтролю та необхідне дидактичне забезпечення.

Ключові слова: курсанти, самоконтроль, навички, самооцінка, взаємоконтроль, викладач.

Постановка наукової проблеми та її значення. Значним для України є перехід на євроінтеграційний шлях розвитку. Для успішного здійснення процесів модернізації освітньої сфери важливого значення набуває забезпечення якості освітніх послуг під час професійної підготовки майбутніх фахівців. Професійна підготовка курсантів льотних навчальних закладів в умовах євроінтеграції потребує пошуку неординарних шляхів організації навчально-виховного процесу. Формування світогляду майбутніх авіафахівців, їхніх ціннісних орієнтацій, системного сучасного соціального та гуманістичного мислення в навчальному процесі детермінується системою об'єктивних і суб'єктивних факторів. Важливою умовою під час професійної підготовки майбутніх авіаційних спеціалістів є формування в них навичок самоконтролю як спонукального чинника до самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Самоконтроль у процесі навчальної діяльності як стимулюючий чинник до самовдосконалення вивчали науковці Ю. К. Бабанський, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Е. Ф. Зеєр, М. І. Кувшинов, А. К. Маркова, А. В. Петровський, Ю. Г. Холод та ін. Не знижуючи вагомий внесок учених в означеній проблематиці, зазначимо, що це питання не було предметом спеціального вивчення в підготовці курсантів льотного навчального закладу.

Мета статті – наголосити на важливості формування навичок самоконтролю в курсантів льотних навчальних закладів; з'ясувати етапи формування навичок самоконтролю майбутніх авіафахівців.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Спілкування є необхідним середовищем для формування в курсантів умінь і навичок самоконтролю. Курсант свою діяльність здійснює в колективі. Взаємодія людини із суспільством позначається поняттям «соціалізація». Сутність соціалізації розкривається на перетині таких процесів, як адаптація, інтеграція, саморозвиток і самореалізація. Діалектична їх єдність забезпечує оптимальний розвиток особистості протягом усього життя людини у взаємодії з навколишнім середовищем. У процесі навчальної діяльності курсантів льотних навчальних закладів (ЛНЗ) із застосуванням самоконтролю і взаємоконтролю здійснюється активне розширення кола міжособистісного спілкування. В умовах самоконтролю і взаємоконтролю відбувається перехід від монологічного спілкування до діалогічного, децентрація, тобто вміння концентруватися на партнері, більш точно його сприймати [3].

Формування готовності до самоконтролю передбачає розв'язання певних питань, насамперед формування в курсантів правильного уявлення із самоконтролю як обов'язкової умови ефективної, якісної навчально-професійної діяльності, виховання звички та вміння систематично контролювати свої дії в навчальному процесі, щоб у майбутньому використовувати ці вміння під час виконання професійних обов'язків.

Завдання викладача полягає в такій організації самоконтролю майбутніх авіафахівців, щоб у процесі навчання проявилися всі перелічені вище функції. За цієї умови самоконтроль буде сприяти саморозвитку та самовдосконаленню курсантів і стане засобом підвищення їх навчальної та професійної успішності. На заняттях із дисциплін, що вивчаються в умовах застосування самоконтролю, мають місце види діяльності, володіння якими необхідні будь-якому викладачеві, незалежно від специфіки дисципліни викладання: вміння чути і слухати відповідь курсанта, вміння його аналізувати, коментувати, оцінювати, мотивувати оцінювання. Курсанти під керівництвом викладача стають суб'єктами навчальної діяльності [2; 4].

Самостійно контрольована курсантами навчальна інформація повинна відповідати обсягу знань, умінь і навичок, що висуваються програмними вимогами з дисциплін. Для здійснення самостійного засвоєння навчальної інформації курсантами із застосуванням самоконтролю ходу та результатів засвоєння їх навчальна діяльність забезпечується відповідними дидактичними матеріалами, навчальними посібниками, методичними рекомендаціями, операційними картками, завданнями для самоконтролю тощо. Реалізація навчальної програми в розробленій педагогічній системі здійснюється в умовах цілеспрямованого застосування спеціальних методик формування вмінь і навичок самоконтролю, що спонукає курсантів до самовдосконалення.

Оскільки самоконтроль і самооцінювання формуються як похідні форми від зовнішнього педагогічного контролю та оцінювання, то однією з особливостей педагогічної системи формування умінь самоконтролю є особлива організація педагогічного контролю. Відповідно до переходу курсанта з об'єкта зовнішнього контролю й оцінювання в суб'єкт контролю та оцінювання власної навчальної діяльності перерозподіляються вагові частки здійснення педагогічного контролю і самоконтролю в освітньому процесі.

Відзначаючи взаємозв'язок засвоєння знань і самоконтролю, П. П. Блонський [1] указав на доцільність поетапного навчання самоконтролю тих, хто навчається при виконанні ними навчальної діяльності. Так, учений виділив чотири стадії здійснення самоконтролю залежно від ступеня засвоєного матеріалу. Перша стадія характеризується відсутністю будь-якого самоконтролю. Курсанти, які знаходяться на цій стадії навчання, не засвоїли матеріал і не можуть, відповідно, нічого контролювати. Друга стадія – стадія «повного самоконтролю», де курсанти перевіряють повноту репродукції засвоєного матеріалу і правильність репродукції. Третю стадію П. П. Блонський характеризує як стадію вибіркового самоконтролю, при якому той, хто навчається, контролює, перевіряє тільки головне з питань. І четверту стадію характеризує відсутністю видимого самоконтролю: контроль здійснюється начебто на основі минулого досвіду, на основі якихось незначних деталей.

Процес формування в курсантів ЛНЗ умінь самоконтролю носить поетапний характер. Виходячи із цього, і педагогічна система в цілому носить поетапний характер, складається з послідовно змінюючих одна одну стадій. Кожен етап, стадія, форма процесу формування вмінь і навичок самоконтролю має певне дидактичне забезпечення з точки зору відбору змісту навчального матеріалу, організації і методів навчання.

Емпіричне дослідження ефективності педагогічної системи формування вмінь і навичок самоконтролю в курсантів ЛНЗ ми здійснювали на базі освітнього процесу дисциплін «Фізичне виховання», «Професійна англійська мова», «Безпека польотів», «Людський фактор», «Психологія». Нашою метою було за допомогою дисциплін із різних циклів сформувані в курсантів поняття про важливість окремо взятої дисципліни і їхній взаємозв'язок під час професійної підготовки майбутнього авіаційного спеціаліста.

Педагогічна система, яку ми запропонували, спрямована на досягнення таких цілей:

- підвищення рівня навчальної успішності, ефективності засвоєння, повторення та контролю знань курсантів;
- формування в курсантів позитивної мотивації навчання та ставлення до конкретної дисципліни;
- підвищення рівня самостійності, пізнавальної активності курсантів;
- формування в курсантів умінь самоконтролю в освітньому процесі профільних дисциплін за допомогою акцентованого застосування різних форм і методів самоконтролю;
- формування професійно значущих особистісних якостей майбутніх авіафахівців за допомогою залучення їх у навчальну діяльність зі специфічними умовами за рахунок застосування самоконтролю.

Педагогічна система формування в курсантів ЛНЗ умінь самоконтролю являє собою сукупність таких елементів: організаційні форми, прийоми, методики здійснення освітнього процесу із застосуванням самоконтролю; дидактичні процеси, цілеспрямовано здійснювані на базі самоконтролю курсантів і на планових заняттях під керівництвом викладача, і в їх самостійній пізнавальній діяльності; спільна діяльність викладачів та курсантів, що утворюють системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних та методологічних засобів, які використовують для досягнення поставлених педагогічних цілей.

Спільна діяльність викладачів та курсантів ЛНЗ спрямована на формування в майбутніх авіафахівців умінь самоконтролю і здійснюється послідовно, проходячи певні етапи [5].

Першим етапом є педагогічний контроль. Він має за мету скласти в курсантів уявлення про сутність, переваги, форми та методи самоконтролю в навчальній діяльності, критерії оцінювання, порядку їх застосування, а також власне почати процес формування в них первинних умінь самоконтролю. Етап полягає в інформуванні курсантів про сутність самоконтролю, інструктаж про порядок здійснення контролю й оцінювання навчальної діяльності, педагогічної оцінки відповідей та їх фіксації, заслуховуванні та коригуванні викладачем аналізу відповідей самими курсантами (підготовка стадія формування самоконтролю, взаємоконтролю, самооцінювання, взаємооцінювання). Цей етап, у свою чергу, відповідно до формування в курсантів умінь самоконтролю, проходить кілька

характерних сходинок:

1. Викладач детально інструктує курсантів про критерії оцінювання знань, умінь і навичок, наводить приклади змісту відповідей та порядок застосування критеріїв оцінювання, вислуховує відповідь курсанта на питання щодо контролю, аналізує вголос відповідь та оцінює його згідно з критеріями оцінювання, фіксує оцінку.

2. Викладач досить докладно інструктує курсантів щодо критеріїв оцінювання знань, умінь і навичок, вислуховує відповідь курсанта на питання щодо контролю, аналізує вголос відповідь та оцінює його згідно з критеріями оцінювання, вислуховує думки курсантів із приводу відповіді та його оцінки, вислуховує думки тих, хто оцінював свої відповіді, коригує думки, фіксує оцінку, повторює ці дії як вправи курсантів.

3. Викладач пропонує одному з курсантів проаналізувати й оцінити відповідь, вислуховує інші виниклі із цього приводу в курсантів думки, вислуховує думку того, хто оцінював свою відповідь, вголос аналізує відповіді і думки за його оцінюванням, оцінює відповідь згідно з критеріями оцінювання знань, умінь і навичок, фіксує оцінку, організовує вправи.

4. Викладач інструктує курсантів про критерії оцінювання знань, умінь і навичок з урахуванням новизни досліджуваного матеріалу, вислуховує відповідь курсанта на питання контролю, пропонує курсантам за бажанням проаналізувати й оцінити відповідь, вислуховує виниклі із цього приводу в курсантів думки, вислуховує думку того, хто оцінював свою відповідь, лаконічно вголос аналізує відповідь і коригує думки з його оцінкою, оцінює відповідь згідно з критеріями оцінювання знань, умінь і навичок, фіксує оцінку, організовує вправи.

5. Викладач зводить інструктаж до мінімуму, орієнтуючи курсантів на їхній досвід контролю й оцінювання, вислуховує відповідь курсанта на питання контролю, вислуховує думку того, хто оцінював свою відповідь, пропонує курсантам за бажанням оцінити відповідь і лаконічно зробити зауваження тільки в разі явних неузгодженостей думок, вислуховує думки курсантів, лаконічно вголос аналізує відповіді і коригування думок курсантів за його оцінюванням, оцінює відповідь, фіксує оцінку, організовує вправи.

Отже, на етапі педагогічного контролю шляхом формування в курсантів умінь самоконтролю й самооцінювання відповідей дії викладача будуть варіювати в окремих елементах: скорочується за часом інструктаж, скорочується тривалість і подробиці аналізу відповіді й оціночних думок, коментування думок стає все більш лаконічним, збільшується частка індивідуальної допомоги конкретним курсантам. У курсантів у їхній навчальній діяльності порівняно з традиційно побудованим освітнім процесом збільшується вагова частка таких дій, як пошук і відтворення інформації, вибір критеріїв оцінювання результатів навчання, звірення результатів, їх оцінка, аналіз, введення коректив, обговорення, проведення вправ щодо здійснення самоконтролю і взаємоконтролю.

Другий етап – взаємоконтроль. Метою взаємоконтролю є формування в курсантів умінь і навичок контролювати, оцінювати, аналізувати й коригувати навчальну діяльність інших курсантів, що сприяє формуванню вмінь і навичок самоконтролю. Взаємоконтроль курсанта спрямований на іншого курсанта або групу, при цьому курсант бере на себе функцію «викладача», що змінює стиль і зміст його навчальної діяльності. Він контролює за формою та змістом навчальну роботу (усне повідомлення, письмова робота, практичне виконання операцій) свого однокласника, аналізує та оцінює її згідно з єдиними критеріями оцінювання, активно вносить свої корективи, долає психологічні бар'єри. Контролюючи й оцінюючи інших, курсант «проектуює» результати їхньої діяльності, критерії оцінювання на себе та свої досягнення. Він розуміє, що в ролі оцінюваного може опинитися й сам, завдяки чому поступово відбувається перенесення вмінь оцінювання інших на оцінювання себе, тобто курсант опановує способи самоконтролю, проходячи при цьому певні сходинки розвитку. При цьому отримують пріоритет і заохочуються прояви ініціативи, активності пізнавальної діяльності, оперативності при виконанні завдань, курсантам надається більше самостійності, збільшується вагова частка комунікацій, роботи в парах, групах, управління поступово переходить у самоврядування.

Третій етап передбачає індивідуальний самоконтроль. Це етап самостійного контролю курсантом своєї навчальної діяльності, найбільш досконалий і складний, покликаний довести процес формування вмінь і навичок самоконтролю курсанта за своєю навчальною діяльністю до високого ступеня ефективності. Мета цього етапу – досягти в процесі формування вмінь самоконтролю такого стану, коли вміння самоконтролю переходять у навичку, самооцінка стає адекватною педагогічному оцінюванню та взаємооцінці, вміння і навички самоконтролю в навчальній діяльності переносяться в інші види діяльності, самоконтроль стає надбанням особистості, її якістю.

Навчальній діяльності курсантів на цьому етапі притаманні самостійність і самоврядування, дисциплінованість, оперативність, висока продуктивність навчальної роботи, висока якість засвоєння навчального матеріалу, саморегулювання, самоаналіз, а загалом самовдосконалення.

Діяльність викладача полягає в організації навчально-професійної діяльності, здійсненні та коригуванні способів самоконтролю курсантами на основі отриманих даних про рівень сформованості самоконтролю в кожного курсанта на попередніх етапах. Викладач при цьому виступає в ролі фасилітатора, консультуючи курсантів у процесі їхнього звернення за допомогою під час розбору проблемних, педагогічних ситуацій, виконанні ними творчих завдань.

Діяльність курсантів полягає у виконанні робіт творчого характеру: розбір проблемних ситуацій, складання есе, анотацій, схем вирішення завдань, в ході яких вони реалізують самоконтроль як спосіб безпомилковості і послідовності виконуваних дій. Тому алгоритмізація навчання на творчому етапі повинна співвідноситися з евристичною стратегією. Евристична стратегія передбачає організацію навчання, за якої певні знання та вміння формуються на основі власного досвіду і відкриттів, зроблених курсантом.

Висновок. У процесі професійної підготовки важливо підготувати курсантів до творчої, інтелектуальної праці, сформувані в них здатність виявляти сутність завдань і проблем, що виникають під час професійної діяльності, вибирати та реалізовувати відповідний метод рішення і проводити аналіз отриманих результатів, тобто приймати рішення в конкретних ситуаціях і брати на себе відповідальність за результат. Тому формування в курсантів ЛНЗ умінь самоконтролю під час навчальної діяльності сприяє підвищенню якості освітньої діяльності й успішному професійному становленню майбутніх авіафахівців. Педагогічна система, направлена на формування умінь самоконтролю, є динамічною, послідовною, особистісно-орієнтованою, самоврядною та саморозвивальною. Вона повинна володіти певною ефективністю, що забезпечує якісну професійну підготовку майбутніх фахівців авіаційної сфери.

У подальшому наше дослідження має за мету вивчення проблеми забезпечення якості професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців в умовах євроінтеграції.

Джерела та література

1. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения. В 2 т. Т. 2 / П. П. Блонский. – М. : Педагогика, 1979. – С. 40, 259–260.
2. Кучерявий О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Кучерявий Олександр Георгійович. – К., 2002. – 392 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат. 1977. – 304 с.
4. Репетуева Г. Н. Формирование готовности к самоконтролю учебно-профессиональной деятельности бу-дущих педагогов профессионального обучения в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Репетуева Галина Николаевна. – Троицк, 2009. – 219 с.
5. Холод Ю. Г. Педагогическая система формирования у курсантов умений самоконтроля учебной деятельности (на примере изучения технических дисциплин) : дис. ... пед. наук : 13.00.01 / Холод Юрий Григорьевич. – Саратов, 2000. – 302 с.

Плачинда Татьяна. Формирование умений самоконтроля в процессе профессиональной подготовки курсантов летных учебных заведений. В статье отмечается, что формирование у будущих авиационных специалистов навыков самоконтроля является важным элементом их профессионального становления как специа-листов авиационной отрасли. Говорится о том, что формирование готовности к самоконтролю предусматри-вает решение определенных вопросов, и, прежде всего, выработку в курсантов правильного представления о самоконтроле как обязательного условия эффективной, качественной учебно-профессиональной деятельности. Приводятся этапы формирования у будущих авиаспециалистов умений самоконтроля и необходимое дидакти-ческое обеспечение. Акцентируется внимание, что деятельность преподавателя заключается в организации учебно-профессиональной деятельности, осуществлении и корректировке способов самоконтроля курсантами на основе полученных данных об уровне сформированности самоконтроля у каждого курсанта. Преподаватель при этом выступает в роли фасилитатора, консультируя курсантов в процессе их обращения за помощью во время разбора проблемных, педагогических ситуаций, выполнения ими творческих задач.

Ключевые слова: курсанты, самоконтроль, навыки, самооценка, взаимоконтроль, преподаватель.

Plachynda Tatiana. The Formation of Self-control Skills in the Process of Cadet's Professional Training in the Flight Schools. It is noted in the article that the formation of self-management skills in the future aviation professionals is an important part of their professional development as the aviation specialists. Stating that the formation of readiness for self-control provides a solution to a certain issues, and above all to develop the cadets proper idea of self-control as a prerequisite for effective, quality teaching and professional activities. It is brought the stages of the formation of future aviation professionals skills and self-control necessary didactic software. Attention is drawn that the teacher's activity is to organize educational activity, exercise and self- correcting ways cadets on the basis of the data on the level of formation of self-control in each student. Teacher is acting as a facilitator, advising students in their recourse during parsing problem, teaching situations, the performance of creative tasks.

Key words: cadets, self-control, skills, self-esteem, mutual control, the teacher.

Стаття надійшла до редколегії
21.04.2014 р.